

EPISTEMOLOGICAL STUDIES IN PHILOSOPHY,
SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ISSN 2618-1274 (Print), ISSN 2618-1282 (Online)

Journal home page: <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/index>

ФІЛОСОФІЯ

Оксана Олександрівна ОСЕТРОВА

Доктор філософських наук,
професор кафедри філософії,
професор кафедри соціальної роботи,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара,
пр-т. Дмитра Яворницького, 35, Дніпро,
49005, Україна

Oksana OSETROVA

Doctor of Philosophical Sciences,
Professor of the Department of Philosophy,
Professor of the Department of Social Work,
Oles Honchar Dnipro National University,
Dmytro Yavornytskyi Ave., 35, Dnipro,
49005, Ukraine

E-mail: ooetrova44@gmail.com, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7598-1144>

УДК 364.632:159.964.26

**АКТУАЛІЗАЦІЯ АРХЕТИПУ ТІНІ У СИТУАЦІЇ ВІЙНИ
(ВІД ФІЛОСОФСЬКОЇ РЕФЛЕКСІЇ
ДО ПРАКТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ)**

Received 16 May 2024; revised 18 June 2024; accepted 28 June 2024

DOI: 10.15421/342418

Анотація

Межова ситуація, спричиняючи усвідомлення людиною близькості своєї смерті, актуалізовує завжди потенційно наявну загрозу власної загибелі. Наразі такою тотальною межовою ситуацією для українського народу є війна, наслідками якої слугує величезна низка проблем особистісного й соціального характеру, які потребують свого розв'язання. Усвідомленню ж їхньої сутності, на мою думку, сприяє ретельне знайомство з ученням К.Г.Юнга про архетипи колективного несвідомого. Адже ситуація війни, у яку занурила Україну загарбницька політика рф, будучи за своєю сутністю деструктивною й темною силою, наразі вивільняє, інакше кажучи, активізує архетип Тіні, вияви якого, з одного боку, заперечують онтологічні перспективи людства загалом, а з іншого, – спричиняють розповсюдження насильницьких дій у сім'ї, громаді, суспільстві, зокрема. З огляду на зазначене й окреслено мету даного дослідження, яка полягає у висвітленні сутності й виявів архетипу колективного несвідомого Тіні, зреалізацію якого спричинено межовою ситуацією війни. Досягнення мети сприятиме з'ясуванню складників несвідомого та застосуванню психоаналітичних знань фахівцями із соціальної роботи. У ході дослідження виокремлено такі важливі моменти. По-перше, війна спричинила вивільнення темних сил Я-особистості Українців, зреалізація яких охоплює два протилежні напрями: 1) негативний, здійснюваний через проєкції як опір моральному контролю (насильство у сім'ї); 2) позитивний через усвідомлене застосування темних аспектів Я (бойові дії Українських воїнів). По-друге, усвідомлено нагальну проблему витіснення актуалізованих межовою ситуацією війни темних сил Я-особистості Українців в умовах миру. По-третє, війна, впливаючи на свідомість і самосвідомість українців, по закінченні передбачає перспективу ймовірності свідомого повернення з Питьми до Світла.

Ключові слова: архетипи колективного несвідомого, Тінь, межова ситуація, війна, насильство, насильство у сім'ї, Я-особистість, моральна рішучість, самопізнання, проєкція, опір моральному контролю, фахівець із соціальної роботи.

**ACTUALIZATION OF THE SHADOW ARCHETYPE IN A WAR SITUATION
(FROM PHILOSOPHICAL REFLECTION TO THE PRACTICE OF SOCIAL WORK)**

Abstract

A borderline situation, causing a person to realize the proximity of his death, actualizes the always potentially present threat of his own death. Currently, such a total borderline situation for the Ukrainian people is the war, the consequences of which are a huge number of personal and social problems that need to be solved. Awareness of their essence, in my opinion, is facilitated by a thorough acquaintance with the teaching of K. G. Jung about the archetypes of the collective unconscious. After all, the war situation into which Ukraine was plunged by the aggressive policy of the russian federation, being in its essence a destructive and dark force, is currently liberating, in other words, activating the archetype of the Shadow, the manifestations of which, on the

one hand, deny the ontological perspectives of humanity in general, and on the other, cause spread of violent acts in the family, community, society, in particular. In view of the stated and outlined purpose of this study, which consists in elucidating the essence and manifestations of the archetype of the collective unconscious Shadow, the realization of which was caused by the border situation of the war. Achieving the set goal will contribute, on the one hand, to the expansion of the epistemological boundaries of consciousness, aimed, in particular, at elucidating the components of the unconscious, and on the other hand, to the application of psychoanalytical knowledge by social work specialists called to minimize the consequences of boundary situations for the individual/family in community (for example, it is about the implementation of measures to prevent violence in the family, etc.). During the study, the following important points were highlighted. First, the war caused the release of the dark forces of the self-personality of Ukrainians, the realization of which covers two opposite directions: 1) negative, carried out through projections as resistance to moral control (violence in the family); 2) positive due to the conscious use of dark aspects of the self (combat actions of Ukrainian soldiers). Secondly, the urgent problem of displacing the dark forces of the self-personality of Ukrainians actualized by the border situation of the war in conditions of peace is realized. Thirdly, the war, affecting the consciousness and self-awareness of Ukrainians, at the end predicts the possibility of a conscious return from Darkness to Light.

Keywords: archetypes of the collective unconscious, Shadow, borderline situation, war, violence, violence in the family, I-personality, moral determination, self-knowledge, projection, resistance to moral control, specialist in social work.

Постановка проблеми.

Наприкінці I чверті XXI століття, рефлексуючи над досягненнями людської цивілізації, доцільно відзначити декілька незаперечних фактів, підтверджуваних самою об'єктивною реальністю. Важливо відмітити, що ці факти є діаметрально протилежні за своєю сутністю:

1) *технологічний розвиток* (від виробництва широкого спектра штучних товарів найрізноманітнішого ґатунку до впровадження інноваційних інформаційних технологій, що безпосередньо полегшують життя людини, яка перебуває в умовах, означених поняттям норми); у даному контексті важливо відмітити також і розвиток культури та науки, цивілізації загалом; усе зазначене у своїй сукупності розташовується у площині *динаміки*;

2) *незмінність людської природи* (її *сутності*), таємниця якої залишається сокровеною для наймудріших представників людства протягом усього його існування; у даному разі безпосередньо йдеться про площину *статики*.

Однак, незважаючи на зазначену таємничість людської природи, яка часто ховається під адаптивною та соціалізаційною маскою, слід зауважити, що у межах філософії, зокрема психоаналізу, з'ясовано й викрито сутність низки надзвичайно важливих питань/моментів/складників, котрі наразі безпосередньо дозволяють висвітлити нагальні й актуальні грані

таємниці людської душі та поведінки.

У даному контексті, зокрема, йдеться про такі безпосередньо притаманні людській природі загалом інстинкти, потяги й феномени, як Ерос і Танатос, страх смерті та його наслідки, агресію й аутоагресію, убивство й самогубство, асоціальні шляхи задоволення індивідом власних потягів і бажань, булінг і насильство тощо. Інакше кажучи, наразі окреслено такі потенційно приховані всередині людини деструктивні імпульси й сили, які, заактуалізувавшись, призводять до деградації особистості, руйнуючи:

1) її саму (одночасно зсередини та ззовні – соціально, морально, психологічно, психічно, етично, естетично тощо);

2) життя оточуючих.

Виокремімо, вектори дії зазначених деструктивних імпульсів і сил:

1) ці сили, продукуючись всередині особистісного поля людини, виплескуючись назовні, впливають на соціальну тканину загалом, призводячи до примноження насильницьких дій і вчинків у суспільстві;

2) у свою чергу, суспільство, що перебуває у стані аномії, за якого порушено стабільність, систему світоглядно-ціннісних життєвих координат, оскільки припинили діяти цивілізаційно напрацьовані регулятори всередині соціального, деструктивно впливає на окремого свого члена (бо суспільство не є абстракція, а є

сукупність людей), вивільняючи тим самим окреслені сили.

Як бачимо, коло, центром якого є деструкція, замикається, охоплюючи собою темні сили, що переважною мірою ховаються у несвідомому в умовах конструктивності та прогресу. Наразі у сучасній Україні зреалізацію таких сил заактуалізовано ситуацією війни, у яку країну занурила рф. З огляду на зазначене звернення до дослідження сутності й дії деструктивних сил як в людині, так і в суспільства є відповіддю на запити сьогодення.

У даному контексті слід зауважити, що зазначені сили перебували у центрі наукових розвідок швейцарського психолога й психіатра, автора учення про колективне несвідоме К.Г.Юнга, який серед архетипів колективного несвідомого виокремив їх як Тінь, що безпосередньо уособлює найжахливіше й темне, що міститься у людському Я.

Отже, у даній статті фокус науково-дослідницької уваги зосереджено на з'ясуванні сутності архетипу Тіні, на мінімізацію/подолання наслідків актуалізації якого спрямовано професійну діяльність фахівців із соціальної роботи.

Аналіз стану дослідження.

Наукові розвідки К.Г.Юнга, засновника аналітичної психології завжди (з моменту їхнього оприлюднення) викликали жвавий дослідницький інтерес. Це стосується як його сучасників і послідовників, так і сучасних учених. Інакше кажучи, уже понад шість десятиліть праці швейцарського ученого залишаються актуальними, що, на моє глибоке переконання, безпосередньо спричинено їхньою спрямованістю на висвітлення прихованих глибоко всередині людини сутностей.

Під цим кутом зору особливого значення набуває осмислення сутності архетипів колективного несвідомого, які визначають поведінку людського роду. Слід зауважити, що до такого осмислення вдаються представники найрізноманітніших галузей науки: філософи й фахівці із соціальної роботи, психологи й психоаналітики, політологи та культурологи, мистецтвознавці та релігієзнавці, методологи та філологи. – І цей перелік не є повний.

Серед сучасних наукових досліджень архетипів колективного несвідомого, виокрем-

лених К.Г.Юнгом, заслуговують на увагу розвідки вітчизняних учених, що проводяться у різних площинах (переважно на межі декількох), зокрема таких, як:

1) *філософія та психоаналіз* (як течія у філософії та психології) з урахуванням аспектів міфотворчості: так, В.Менжулін [Менжулін 2021] виявив спільні моменти, притаманні З.Фройд та К.Г.Юнгу у розумінні міфів та архетипів колективного несвідомого, зокрема зазначивши, «що образ Едіпа і пов'язані з ним мотиви інцесту та батьковбивства відіграють у Фрейдівій (та фрейдистській) моделі міфотворчості майже таку саму роль, як і архетипи колективного несвідомого у концепції міфу К.Юнга та його послідовників» [Менжулін 2021: 25];

2) *історія філософії, зокрема філософія Давнього Сходу, та психологія*: зокрема, А.Вертель і Т.Мотрук [Вертель, Мотрук 2018] присвятили своє дослідження «психологічним та історико-філософським паралелям філософії свідомості буддизму та йоги з психологією свідомості в інтерпретації К.Г.Юнга» [Вертель, Мотрук 2018: 125];

3) *психологія та методологія*: так, М.Савчин [Савчин 2020] проаналізував «виділені та охарактеризовані вченим [тобто К.Г.Юнгом – коментар наш – О.О.] головні комплекси (архетипи) колективного несвідомого – «самість», «персона», «тінь», «аніmus» та «аніма» [Савчин 2020: 57]; крім того, вітчизняний дослідник зробив висновок, що людська ««тінь» зумовлена не тільки архетипом соціальної та психологічної природи, але й духовними чинниками, зокрема, наслідком ґріхування людини» [Савчин 2020: 57].

4) *мовознавство й лінгвокультурологія*: зокрема, у праці Ю.Нідзельської [Нідзельська 2018], безпосередньо присвяченій дослідженню архетипів і символів, колективне несвідоме розглядається «як загальнолюдська основа духовного життя індивідів, що успадковується на основі індивідуального досвіду» [Нідзельська 2018: 25];

5) крім того, оскільки у даній статті архетип Тіні розглядатиметься і у *моральному ключі*, доцільним є звернення до праці В.Свечаревської [Свечаревська 2019], присвяченій

проблемі відповідальності особистості, дослідження якої розгортається у сфері *філософсько-психологічної науки* [Свечаревська 2019: 263]; так, учена, зокрема, зазначила, що «у розвитку відповідальності особистості доречно розглядати не тільки свідомість, а й несвідоме, оскільки його роль виявляється у дії психологічних механізмів зараження, наслідування, емпатії, ідентифікації, котрі функціонують як на рівні свідомості, так і на рівні несвідомого» [Свечаревська 2019: 264].

Серед сучасних закордонних дослідників психоаналізу загалом та безпосередньо учення К.Г.Юнга у контексті даної статті слід відзначити праці R.Kenny та R.Segal. Так, британський дослідник R.Segal [Segal 2021] зауважив, що несвідоме у розумінні З.Фрейда просто називають несвідомим, що складається із комплексів, серед яких комплекси Едіпа та Електри є найвідоміші. К.Г.Юнг означає несвідоме З.Фрейда як «індивідуальне несвідоме», оскільки воно створюється кожним окремим індивідом наприкінці Едіпальної стадії, тобто у віці від трьох до п'яти років. Поряд з індивідуальним несвідомим К.Г.Юнг виокремлює «колективне несвідоме», що успадковується генетично [Segal 2021: 96].

Однак, незважаючи на різноманіття досліджень учення К.Г.Юнга про архетипи колективного несвідомого, ситуація війни, у яку занурила Україну загарбницька політика рф, будучи за своєю сутністю деструктивною й темною силою, наразі вивільняє, інакше кажучи, активізує архетип Тіні, вияви якого, з одного боку, заперечують онтологічні перспективи людства загалом, а з іншого, – спричиняють розповсюдження насильницьких дій у сім'ї, громаді, суспільстві, зокрема. З огляду на зазначене й окреслено **мету даного дослідження**, яка полягає у висвітленні сутності й виявів архетипу колективного несвідомого Тіні, реалізацію якого наразі спричинено *межовою* ситуацією війни.

Досягнення поставленої мети сприятиме, з одного боку, розширенню гносеологічних меж свідомості, спрямованої, зокрема, на з'ясування складників несвідомого, а з іншого, – застосуванню психоаналітичних знань фахівцями із соціальної роботи, покликани-

ми мінімізувати наслідки межових ситуацій для особи/сім'ї у громаді (наприклад, йдеться про впровадження заходів з попередження насильства у сім'ї тощо).

Базою для даного дослідження слугує пізня наукова робота К.Г.Юнга «Aion: Нариси щодо символіки самості» [Юнг 2019]. Крім того, у процесі дослідження ми послуговуватимемось термінами й поняттями, дефініції яких містяться у Термінологічно-понятійному словнику «Соціальна політика і соціальна робота» М. Головатого та М. Панасюка [Головатий, Панасюк 2005].

Виклад основного матеріалу дослідження.

Межова ситуація являє собою актуалізацію завжди потенційно наявної загрози загибелі, яка за так званих нормальних умов існування людини/народу не усвідомлюється. Річ у тім, що *смерть своя* переважно сприймається розумною людиною як ірреальна примара, безмежно віддалена у модусі майбутнього й, відповідно, не варта рефлексії попри притаманний людській природі загалом страх смерті. Такий стан речей, зокрема, спричинений дією захисних механізмів людської психіки. Однак в умовах межової ситуації (наприклад, *війна*) відбуваються кардинальні зміни: людина починає рефлексувати та/або діяти. При цьому людська поведінка може носити діаметрально протилежний характер:

- 1) свідомий;
- 2) несвідомий.

У другому випадку безпосередньо йдеться про вияви архетипів колективного несвідомого, які являють собою:

- 1) зміст колективного несвідомого;
- 2) об'єктивно-психічне;
- 3) первинні форми у порівнянні з усіма формами як культури, так й індивідуальної свідомості.

У «найяскравіший» спосіб виявляється найтемніший за своєю сутністю таємничий *архетип Тіні*, що викликає у Я екзистенціальний жах та одночасно приваблює. Як зауважив К.Г.Юнг, Тінь, Аніма та Аїмус «найчастіше і найінтенсивніше впливають на Я, себто порушують його діяльність» [Юнг 2019: 22]. При цьому із трьох зазначених архетипів

швейцарський учений виокремив саме фігуру Тіні через те, що вона безпосередньо є «най-доступнішою для досвіду» [Юнг 2019: 22].

«Тінь» – *по-перше*, загальновідоме й широко уживане у повсякденному житті слово, зрозуміле *усім* представникам людського роду; *по-друге*, термін, наділений сакральним змістом у різних культурних і світоглядних системах, а також застосовуваний у різних галузях науки. Наведімо декілька прикладів.

1. У культурі, релігії, ритуалах Давнього Єгипту разом із сімома оболонками та дійсним ім'ям людини величезну роль відігравала Тінь. *Шуїт* – *тінь людини*, яка, відокремившись, може існувати самостійно. Пізніше давні єгиптяни стали вважати, що Шуїт завжди слідує за людською душею, маючи з нею тісний зв'язок.

Коментар. Згадаймо ситуації, коли людина поводить себе невластиво їй. Згодом, аналізуючи свої поведінкові реакції, людина запевняє Інших, на мою думку, у першу чергу, себе, що то була не вона, а хтось зовсім інший, з яким вона не має жодного зв'язку.

Припустімо: можливо, у конкретній ситуації поза свідомістю людини «діяла» Шуїт, або несвідоме.

2. У науці загальновідомим є поняття «**тіньова економіка** – протиправні види економічної діяльності, які охоплюють виробництво, розподіл, обмін і споживання товарів і послуг, *приховані* від держави, а також похідні від цього явища, соціально-економічні та психологічні відносини між громадянами, соціальними групами та суспільством загалом» [Головатий, Панасюк 2005: 442] [курсив наш – О.О.].

Коментар. У контексті даної роботи ключовим моментом у наведеній дефініції є фіксація *прихованого характеру* зазначеного соціального феномену.

Підбиваючи проміжний підсумок, слід зауважити, що у наведених прикладах поняття Тіні вирізняється такими рисами, як таємничість, самостійність існування та прихованість.

Особливого значення слову «Тінь», як загальновідомо, надав К.Г.Юнг у своїй аналітичній психології, означивши ним архетип

колективного несвідомого, витіснений культурними та правовими законами й табу, що дозволяє людям спів-існувати у межах норми. У даному контексті важливо зауважити, що війна порушує усталені норми, наслідком чого, зокрема, є актуалізація витісненого, у т.ч. й фігури Тіні.

Як зазначають М.Головатий і М.Панасюк, «**війна** – стан, за якого держави застосовують одна проти одної всі форми тиску з дотриманням дії законів та звичаїв ведення війни, які є частиною міжнародного гуманітарного права, що чинне у період збройних конфліктів. У стані війни відносини між державами (двома і більше) характеризуються *насильством*, що є наслідком розриву мирних відносин. Однак розрив дипломатичних відносин між державами ще не означає війну. При визначенні стану війни важливо встановити не обсяг насильницьких дій, а те, відбуваються вони за збереження переважно мирних зв'язків між сторонами, що перебувають у суперечці, чи за одночасного розриву мирних відносин або після їх розриву» [Головатий, Панасюк 2005: 73-74] [курсив наш – О.О.].

Коментар. Наведене визначення містить важливі для філософської рефлексії моменти та одночасно викликає низку питань.

1. У контексті даного дослідження особливого значення набуває той факт, що у дефініції зацентровано на такій визначальній рисі війни, як *насильство*, природні потяги до якого безпосередньо приховані у Тіні кожного представника людського роду без винятку. Під цим кутом зору стає зрозумілим, що війна, являючи собою безмежну площину насильства, пробуджує найтемніші імпульси людини, які зреалізуються у її поведінці.

2. На моє глибоке переконання, «обсяг насильницьких дій» має надзвичайно важливе значення, оскільки за наведеним абстрактним висловлюванням *приховуються* трагедії людського життя, що з обертами війни набувають як глобального масштабу, так і онтологічно-танатологічного характеру з наголосом на останній складник, метафізичне розповсюдження якого зрештою може стати зняттям онтологічного як такого.

3. Визначення війни як стану вирізняєть-

ся абстрактністю, тим самим витісняючи за феноменологічні дужки квінтесенцію онтологічної трагедії Людини, примусово зануреної усередину такого стану. У зв'язку з цим наведено два влучні вирази, одночасно протилежні й тотожні за своїм значенням:

- а) «Людське обличчя війни»;
- б) «Нелюдське обличчя війни».

Ці, на перший погляд, антиномічні вирази мають єдиний знаменник: війна, розпочата й зреалізовувана людьми, не має людського обличчя, що за своєю сутністю є лише окультурена маска, яка приховувала справжнє природне ество, сфокусоване на синонімічні у даному контексті агресію/аутоагресію, убивство/само-убивство (самогубство), руйнування/само-руйнування, суцільне знищення/самознищення тощо. І цей фокус є архетип Тіні. У цьому фокусі *справжнє людське є нелюдське* у тому сенсі, що сама людська істота, пізнавши його у собі, не здатна остаточно досягнути усього його жахиття, у зв'язку з чим людська психіка намагається у найрізноманітніші способи захиститися, відчужитися від нього. Інакше кажучи, насправді це нелюдське є справжнім людським, витісненим культурою, «приспаним» культурними нормами спів-існування, прихованим, але наявним, розміщеним у Тіні людського Я.

Розгляньмо й одне з ключових питань, яке через війну постає перед окультуреними масками: «Як воювати, якщо все своє свідоме життя дотримувався Божої заповіді «Не Убий!»?». – Відповідь на це запитання кожен знаходить самотужки, йдучи різними (діаметрально протилежними) шляхами:

1) або внаслідок філософської рефлексії над ключовими екзистенціальними питаннями, які безпосередньо розгортаються у світоглядно-ціннісній площині смислоттєвих координат людини (йдеться про площину, сформовану у межах відповідної культури); у даному разі відповідь не є очевидна – згода або незгода;

2) або внаслідок процесу «розгерметизації» Тіні, за якого витісняються культурні (штучно набуті) обмежувачі; у даному разі відповідь є очевидна – згода, навіть можна припустити, супроводжувана *не по-людськи*

людським або *по-людськи нелюдським* задоволенням.

У зрізі морального аспекту примордіально усе чітко зрозуміло: у першому випадку прийняте рішення може бути як моральним, так і аморальним, а у другому – рішення розташовується за межами моралі, оскільки темні сили здатні руйнувати мораль, нівелювати самоконтроль, тобто керувати людиною. Адже кожна людина, маючи Тінь, містить усередині себе примітивні бажання, агресивні потяги принаймні у витісненому вигляді. Під цим кутом зору Тінь і Мораль не є сумісні та навіть такі, що здатні перетинатися. Інакше кажучи, Тінь зовсім не є дотична до моральної проблематики. Однак швейцарський психіатр розглядав фігуру Тіні у широкому діапазоні, з урахуванням протилежностей (до слова, саме із суперечливих та самозаперечливих протилежностей і зіткана людська природа загалом).

Слід відзначити, що, досліджуючи природу архетипу Тіні через змісти особистого несвідомого, К.Г.Юнг слушно зацентрував увагу на надзвичайно важливих моментах, які безпосередньо розгортаються у площині моралі: «Тінь є моральною проблемою, яка кидає виклик усій Я-особистості, оскільки ніхто не спроможний реалізувати тінь без значної моральної рішучості. Адже в цій реалізації йдеться про те, *щоби визнати дійсно присутніми темні аспекти особистості. Цей акт є неодмінною основою будь-якого самопізнання*, а тому, як правило, *наражається на значний опір*» [Юнг 2019: 22] [курсив наш – О.О.].

Проаналізуємо ключові складники наведеного твердження ученого.

Так, за К.Г.Юнгом, зреалізація виявів Тіні, що охоплює усе негативне й деструктивне в людині, безпосередньо відбувається крізь призму сфери моралі, у зв'язку з чим зазначені вияви свідчать про здійснення таких процесів, як:

а) прийняття Я виклику, зробленого Тінню;

б) моральна рішучість попри екзистенціальний жах перед змістом Тіні.

Коментар. Дії людини, яка морально наважилася на зреалізацію покликів Тіні,

можуть розгортатися у двох векторах, заактуалізованих ситуацією війни:

1) негативний (яскравий приклад, насильство у сім'ї);

2) позитивний (ведення Захисниками Вітчизни відкритого бою, що передбачає великі психічні зусилля та моральну рішучість попри інстинкт самозбереження та страх власної смерті).

У першому випадку Я відмовляється «визнати дійсно присутніми темні аспекти особистості» [Юнг 2019: 22], виправдовуючись перекиданням провини на об'єкт насильства (безпосередньо йдеться про *проекцію*, яку суб'єкту зручно не усвідомлювати). У свою чергу, об'єкт насильства здатен погоджуватися з такою проекцією, що ускладнює професійну діяльність фахівця із соціальної роботи, який має бути обізнаним щодо сутності архетипу Тіні, його виявів та проекцій, «які надто важко розпізнати, а вже саме розпізнання їх означає моральне досягнення, що переходить звичну міру» [Юнг 2019: 23]. Адже, за К.Г.Юнгом, *проекція* – це одна з тих рис, «що чинять запеклий опір моральному контролю і є практично непіддатливі на будь-який вплив» [Юнг 2019: 23]. До слова, саме з такою непіддатливістю й мають справу фахівці із соціальної роботи, здійснюючи соціальний супровід сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, спричинених домашнім насильством.

У другому випадку Я свідомо визнає присутність темних аспектів своєї особистості, що дозволяє йому конструктивно воювати, у т. ч. й виживати. У цьому разі проблема полягає у тому, щоб за умов повернення до мирного життя Я-особистість впоралася з процесом витіснення Тіні назад у несвідоме, що, на жаль, як правило, являє собою тривалий процес. Адже вивільнення Тіні з несвідомого може мати два діаметрально протилежні наслідки, основою яких є самопізнання:

1) самопізнання через визнання власної Тіні та примирення з нею, що спричиняє деградацію особистості, у т. ч. моральну;

2) самопізнання через визнання власної Тіні та боротьба з нею шляхом самовдосконалення, що сприяє саморозвитку особистості, у

зв'язку з чим важливого значення набуває висновок, зроблений вітчизняним дослідником М.Савчиним, який констатував: «Як показують результати психотерапевтичної практики, високорозвинені у духовному плані особистості опановують свою «тінь», а часом і взагалі звільняються від неї» [Савчин 2020: 60].

У свою чергу, К.Г.Юнг зауважив, що попри опір, зокрема спричинений проекціями, «тінь, завдяки вирозумінню й добрій волі... можливо до певної міри інтегрувати у свідому особистість» [Юнг 2019: 23]. Йдеться про надзвичайно складний шлях свідомого й морального розвитку Я-особистості, на якому сама фігура Тіні, що потребує усвідомлення, через сам цей процес являє собою для багатьох людей непереборну ними перешкоду – моральну загрозу, спричинену тим, що «досвід зазирає в очі абсолютному злу є настільки ж *малоймовірним, як і нищівним*» [Юнг 2019: 25] [курсив наш – О.О.]. На моє переконання, *малоймовірно* переважно слід розглядати як *ймовірну онтологічну та світоглядно-ціннісну перспективу розвитку Я-особистості* Українця (його свідомості та самосвідомості), Який у ситуації війни набуває онтологічно-танатологічний досвід, у т. ч. й через актуалізацію (вивільнення) архетипу Тіні.

Висновки.

Дане дослідження, сфокусоване на з'ясуванні сутності й виявів архетипу Тіні, наразі заактуалізованих через війну, дозволяє виокремити такі важливі моменти. *По-перше*, війна спричинила вивільнення темних сил Я-особистості Українців, зреалізація яких охоплює два протилежні напрями: 1) *негативний*, здійснюваний через проекції як опір моральному контролю (насильство у сім'ї); 2) *позитивний* через усвідомлене застосування темних аспектів Я (бойові дії Українських воїнів). *По-друге*, усвідомлено нагальну проблему витіснення заактуалізованих межовою ситуацією війни темних сил Я-особистості Українців в умовах ведення мирного способу життя. *По-третє*, війна, впливаючи на свідомість і самосвідомість українців, по закінченні передбачає перспективу ймовірності свідомого повернення з П'їтьми до Світла.

У перспективі дослідження сутності й

виявів архетипів колективного несвідомого, виокремлених К.Г.Юнгом, сприятиме розбудові сучасних технологій соціальної роботи, спрямованих на усвідомлення деструктив-

них сил Я-особистості, уособлюваних фігурою Тіні, задля мінімізації наслідків її виявів, заактуалізованих війною.

Бібліографічні посилання

- Segal, R. (2021). *Myth Analyzed (Theorists of Myth)*. Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge.
- Вертель, А.В., Мотрук, Т.О. (2018). До питання розуміння концепту «свідомість» у психоаналітичних конотаціях К.Г.Юнга та у східнофілософських системах. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Історія психології*, 2, 125-131.
- Головатий, М.Ф., Панасюк, М.Б. (2005). *Соціальна політика і соціальна робота: Термінологічно-понятійний словник*. К.
- Менжулін, В.І. (2021). Зигмунд Фрейд і Карл Юнг про міфи та архетипи колективного несвідомого: неусвідомлена схожість. *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*, 8, 25-37.
- Савчин, М.В. (2020). Метаметодологічний аналіз концепції К.Г.Юнга. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Психологічні науки*, 1, 57-63.
- Свечаревська, В. (2019). *Проблема психологічної структури відповідальності особистості, у: Вітакультурна методологія: антологія. До 25-річчя наукової школи професора А.В.Фурмана: колективна монографія*. Тернопіль, 263-268.
- Юнг, К.Г. (2019). *Aion: Нариси щодо символіки самості*. Львів.

References

- Holovaty, M.F., Panasyuk, M.B. (2005). *Sotsialna polityka i sotsialna robota: Terminolohichno-ponyatiynyi slovnyk* [Social policy and social work: Terminological and conceptual dictionary]. K. (in Ukrainian)
- Jung, K. G. (2019). *Aion: Narysy shchodo symboliky samosti* [Aion: Essays on the Symbolism of the Self]. Lviv. (in Ukrainian)
- Menzhulin, V.I. (2021). Zyhmund Freyd i Karl Yunh pro mify ta arkhetypy kolektyvnoho nesvidomoho: neusvidomlena skhozhist [Sigmund Freud and Carl Jung on the Myths and Archetypes of the Collective Unconscious: Unconscious Similarities]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Filosofiya ta relihiyeznavstvo*, 8, 25-37. (in Ukrainian)
- Savchyn, M.V. (2020). Metametodolohichnyy analiz kontseptsii K.H.Yunha [Metamethodological analysis of the concept of K.G.Jung]. *Naukovyy visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Psykholohichni nauky*, 1, 57-63. (in Ukrainian)
- Segal, R. (2021). *Myth Analyzed (Theorists of Myth)*. Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge.
- Svecharevska, V. (2019). *Problema psykholohichnoyi struktury vidpovidalnosti osobystosti* [The problem of the psychological structure of individual responsibility], in: *Vitakulturna metodolohiia: antolohiia. Do 25-richchia naukovoї shkoly profesora A.V.Furmana: kolektyvna monohrafiia*. Ternopil, 263-268. (in Ukrainian)
- Vertel, A.V., Motruk T.O. (2018). Do pytannya rozuminnya kontseptu "svidomist" u psykhoanalitichnykh konotatsiyakh K.H.Yunha ta u skhidno-filosofskykh systemakh [To the question of understanding the concept of "consciousness" in the psychoanalytic connotations of K.G.Jung and in Eastern philosophical systems]. *Naukovyy visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Istoriya psykholohiyi*, 2, 125-131. (in Ukrainian)